

آداب و رسوم و فرهنگ عامه ایل بختیاری چهارلنگ

به انضمام

پیشه‌های مهم

و

نام گیاهان، خوردنی‌ها، پوشیدنی‌ها و جانداران منطقه

تألیف و گردآوری

رضا سرلک

آثار ملی

سرلک، رضا، ۱۳۱۳ -

آداب و رسوم و فرهنگ عامه ایل بختیاری چهارلنگ: پیشه‌های مهم، نام گیاهان، خورده‌ها، پوشیدنی‌ها و جانداران منطقه / تألیف و گردآوری رضا سرلک. - تهران: طهوری، ۱۳۸۵.

۲۳۳ ص.: مصور، جدول.

ISBN: 978-964-6414-68-0

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
نمایه.

بختیاری - آداب و رسوم و زندگی اجتماعی. ۲. ایلات و عشایر - ایران - آداب و رسوم و زندگی اجتماعی. الف. عنوان.

۹۵۵/۹۷۶

DSP ۳۵

۸۴-۴۶۱۹۷

کتابخانه ملی ایران

انتشارات طهوری

تهران: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه نور، پلاک ۳۴
صندوق پستی ۱۶۴۸-۱۳۱۴۵ / تلفن: ۲۶ ۴۸ ۴۶ ۶۶-۲۰۶ ۱ ۹۱۱

www.tahooribooks.ir

آداب و رسوم و فرهنگ عامه
ایل بختیاری

تألیف و گردآوری: رضا سرلک

چاپ اول: ۱۳۸۵

چاپ دوم: ۱۳۹۹

تیراژ: ۱۱۰ نسخه

حق هرگونه چاپ و انتشار برای انتشارات طهوری محفوظ است

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۴۱۴-۶۸-۶ ISBN: 978-964-6414-68-0

۷۵۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۱۵	 سپاس‌گزاری
۱۷	 پیش‌گفتار
۱۹	 جدول حروف و نشانه‌های آوازی
۲۰	 نمودار سازمان اجتماعی ایل بختیاری تا سطح طایفه
۲۱	 فصل اول: اداره امور روستا
۲۱	 ۱ - امور اجتماعی
۲۲	 ۲ - امور اقتصادی
۲۴	 ۳ - امور فرهنگی و معنوی
۲۵	 ۴ - پوشاک بختیاری
۳۳	 فصل دوم: شادی
۳۳	 الف - مراسم ازدواج
۴۲	 ب - تولد نوزاد (پسر)
۴۳	 ج - نام‌گذاری نوزاد
۴۳	 د - روئیدن اولین دندان
۴۳	 هـ - مراسم ختنه‌سوران
۴۴	 و - عید قربان
۴۴	 ز - عمرکشون
۴۵	 ح - شب یلدا یا شب اول زمستان
۴۵	 ط - شب چهارشنبه سوری یا چارشبه سیرون <i>çar şamma sirun</i>
۴۶	 ی - عید نوروز و کارهای ضروری نوروزی

۴۷	۱ - سفره هفت سین
۴۷	۲ - تحویل سال نو
۴۷	۳ - روز سیزده بعد از عید
۴۸	۴ - مراسم و انجام کارهای ارزشمند در ایام عید نوروز
۴۹	فصل سوم: مراسم عزاداری (تقریباً شامل کل منطقه بختیاری است)
۴۹	۱ - پل بریدن päl boridan ، گیسو بریدن
۴۹	۲ - کوشک رزازنیدن koşk vorârznidan کوشک برپا کردن
۵۰	۳ - طلسم زدن telesm vorrâznidan تندیس برپا کردن
۵۰	۴ - کُتل در دادن kotal der dan اسب گردانیدن
۵۰	۵ - اختتامیه (پایان مراسم)
۵۱	۶ - آتش شب عید یا شام سه عید در خانواده عزادار
۵۰	۷ - انواع مراسم مذهبی و سرزاری
۵۳	فصل چهارم: باورها
۷۱	فصل پنجم: چیستان، چنه چنه? čena čena? چی
۷۵	فصل ششم: نقش شعر و موسیقی
۷۶	مشگه دوشره mašga du so:ra
۷۸	ترانه‌های محلی
۷۸	۱ - لالائی
۷۹	۲ - دوبیتی‌های محلی
۸۲	۳ - چندبیتی‌های محلی که به صورت مصاحبه است
۸۳	۴ - اشعار حماسی سالار فولادوند بختیاری
۸۵	۵ - بخشی از شعر علی مردان خان
۸۶	۶ - اشعاری که در شأن عروس می‌خوانند
۸۹	فصل هفتم: مسائل عاطفی و اعتقادی
۸۹	۱ - دعاها
۸۹	۲ - نفرین‌ها

۹۰	۳ - قسم‌ها
۹۶	۴ - ناسزاهائی که مادران به دوشیزگان خود گویند
۹۱	۵ - پوزش‌ها
۹۲	۶ - استخاره و فال
۹۲	۷ - بیماری‌های انسان

فصل هشتم: نام کودکان در موقعیت‌های مختلف

۹۳	۱ - نام‌های مذهبی دختران
۹۳	۲ - نام‌های دختران در شرایط خاص
۹۴	۳ - نام‌های دختران که با گل ترکیب یافته است
۹۴	۴ - نام‌های دختران که با ماه و خورشید و ستارگان ترکیب یافته است
۹۵	۵ - نام‌های دختران با طلا و جواهرات ترکیب یافته است
۹۵	۶ - نام‌های معربه با دختران
۹۶	۷ - نام‌های پسران که پس از سه یا انتظار متولد می‌شوند
۹۷	۸ - نام‌های مستعار برای پسران هفت سالگی
۹۷	۹ - نام‌هایی که گویای هوا، مکار یا تن تولد است
۹۸	۱۰ - نسبت‌های درجه ۱ و ۲ و ۳ خانوادگی

فصل نهم: بازی و سرگرمی

۱۰۱	مقدمه
۱۰۲	اصطلاحات و واژه‌های مورد استفاده در بازی‌های محلی
۱۰۵	نام بازی‌ها و شرح آن‌ها به ترتیب الفبا
۱۰۵	یک - از مو داری ezmo dâri ، از من داری
۱۰۶	دو - اول که اولینه avval ke avvalina
۱۰۷	سه - بن به دس ban be dass ، بند به دست
۱۰۸	چهار - پرتاپیک por tâ pik ، پر یا پوک
۱۰۸	پنج - تب تپو دایره تپو سیخ تامچون tap tapu dâira tapu six tâ močula
۱۰۹	شش - تب تپ خمیر tap tap-e xamir ، تاپ تاپ خمیر
۱۱۰	هفت - تخم مرغ بازی یا سرتانه sar tâ ta
۱۱۰	هشت - توپ چو tup-ču ، توپ و چوب

- ۱۱۲ نه - چق بازی caq bâzi
- ۱۱۲ ده - چو بازی cu-bâzi ، چوب بازی
- ۱۱۳ یازده - چوسرُرون cu sor sorun
- ۱۱۳ دوازده - خش به در / تله بازی xaš be dar ، خط به در
- ۱۱۵ سیزده - دُرته بازی / کمریند بازی dorna bâzi
- ۱۱۵ چهارده - دنگ دوش deng duš
- ۱۱۶ پانزده - دوت دوت dut dut
- ۱۱۷ شانزده - دیس بازی dis bâzi
- ۱۱۸ هفده - بيله زو zemmela zu
- ۱۱۹ هجده - تلم کور Šallor ku
- ۱۱۹ نوزده - قاپ بازی qan bâzi ، قاپ بازی
- ۱۲۰ بیست - قاییم باشک qâjin bîsak
- ۱۲۰ بیست و یک - کوشک بری kowšak bîzi
- ۱۲۱ بیست و دو - کوشک ملاقی kowš k *allâqi
- ۱۲۲ بیست و سه - کوکو kow kow
- ۱۲۲ بیست و چهار - کوکو کلانزک kow ko kolâ barak
- ۱۲۳ بیست و پنج - گول بازی gowl bâzi
- ۱۲۴ بیست و شش - مهره بازی morra bâzi
- ۱۲۷ فصل دهم: نام دام‌ها در سنین و مراحل مختلف
- ۱۲۷ ۱ - نام اسب در سنین و مراحل مختلف
- ۱۲۷ ۲ - اسب از نظر رنگ
- ۱۲۷ ۳ - اسب از نظر نژاد و شکل ظاهری
- ۱۲۸ ۴ - نام الاغ در سنین و مراحل مختلف
- ۱۲۸ ۵ - الاغ از نظر رنگ
- ۱۲۸ ۶ - نام گاو نر و ماده در سنین و مراحل مختلف
- ۱۲۹ ۷ - نام میش و قوچ در سنین و مراحل مختلف
- ۱۲۹ ۸ - نام بز نر و ماده در سنین و مراحل مختلف
- ۱۲۹ ۹ - نام مرغ و خروس در سنین و مراحل مختلف
- ۱۳۰ ۱۰ - نام فضولات حیوانات مختلف

۱۳۰	۱۱ - بیماری‌های دام
۱۳۱	۱۲ - گیاهان و دانه‌های خوراک دام
۱۳۲	۱۳ - دانه‌های روغنی و صنعتی
۱۳۲	۱۴ - گیاهان داروئی و صنعتی
۱۳۵	فصل یازدهم: پیشه‌ها
۱۳۵	۱ - پیشه‌های مخصوص روستا
۱۳۶	۲ - پیشه‌های مشترک شهر و روستا
۱۳۷	گیوه / شرح مفصل گیوه‌کشی
۱۴۱	حمایر عمومی روستا
۱۴۳	طرز تهیه سرمه و سرمه‌دان
۱۴۴	طرز تهیه و بستن غلات توسط کولی‌های دوره‌گرد
۱۴۵	کشت و برداشت پنبه
۱۴۶	حلاج
۱۵۰	پختن نان و شکل ابزار و ریل در استفاده
۱۵۲	هیازه نوعی تعاون و همیاری از شمن بین کشاورزان
۱۵۳	شیروره یا شیر نوبتی، نوعی تعاون بین زنان روستا
۱۵۹	نگهداری و پرورش زنبور یا مگس عسل به روش بومی
۱۶۷	پروراندی یا فربه کردن دام‌های نر به منظور فروش
۱۶۷	سپردن دام‌های ماده به صورت نیمه‌ای (نوعی تعاون)
۱۶۸	طرز نگهداری و ذخیره مواد خوراکی فاسدشدنی
۱۶۹	تولیدات مهم روستائیان
۱۶۹	آسیاب، آسیو assi w
۱۷۴	بافتنی‌ها (جاجیم، قالی و گلیم)
۱۷۶	دلاک یا سلمانی
۱۷۷	شکسته‌بندی
۱۷۸	کُتمش، مقئی / چاه‌کن
۱۸۰	کورهٔ آجریزی، کوره پز، قَحَار
۱۸۱	خرمن کوفتن = هوله کردن hula kerdan

۱۸۵	فصل دوازدهم: اوزان و مقادیر و رنگ ها
۱۸۵	۱ - تعیین زمان در کشاورزی
۱۸۵	۲ - وزن
۱۸۷	۳ - اعداد
۱۸۷	۴ - طول یا مقدار معین از زمین
۱۸۷	۵ - واحد آب
۱۸۸	۶ - بول = پیل pil
۱۸۸	۷ - مساحت در کشاورزی
۱۸۸	۸ - رنگ ها

۱۹۱	فصل سیزدهم: موقعیت ها - آب - هوایی
۱۹۱	۱ - گرما و سرما
۱۹۱	۲ - باده ها
۱۹۱	۳ - باران ها

۱۹۳	فصل چهاردهم: خوردنی ها
۱۹۳	الف) انواع نان به ترتیب الفبا
۱۹۴	ب) آتش ها
۱۹۴	ج) غذاهای گوشت دار
۱۹۴	د) کمک غذاهای بدون گوشت
۱۹۵	ه) غلات و حبوبات خوراک انسان
۱۹۵	و) مرباها
۱۹۶	ز) ترشی ها
۱۹۶	ح) آشامیدنی ها
۱۹۶	ط) گیاهانی که پخته آنها خوردنی است
۱۹۷	ی) گیاهانی که خام آنها خوردنی است
۱۹۸	ک) گیاهانی که ریشه غده مانند آنها خوردنی است
۱۹۸	ل) گیاهانی که ساقه آنها خوردنی است
۱۹۸	م) میوه های بوته دار (صیفی جات)
۱۹۸	ن) غیر میوه بوته دار

پیش‌گفتار

رواج علم و فنون جدید در کشاورزی و دام‌داری روش‌های قدیمی و ابزار کارهای دستی را در بسیاری از مناطق ایران منسوخ کرده است. همچنین بر اثر پیشرفت علوم و افکار جدید کم‌کم فرهنگ عامه هم ارزش خود را از دست می‌دهد بدینسان همه عناصر فرهنگ سنتی، ملی و محلی، آداب و رسوم، اعتقادات، پیشه‌ها، کار افزارها، پزشکی سنتی و جز اینها به فراموشی سپرده شده است.

بخصوص اصلاحات اداری می‌نمایند و فرمایشی شاه بیش از هر پدیده‌ای باعث از هم پاشیدن بافت قوی و سنتی روستاها شد. روستایان را نیمه شهری و شهریان را نیمه روستائی کرد و نظم اجتماعی هر دو آشفته گردید. آداب و رسوم و عادات و فرهنگ ملی دستخوش دگرگونی قرار گرفت و در دست فراموشی است به همین جهت گردآوری کلیه آثار گوناگون فرهنگ عامه به عنوان میراثی ماندگار برای آیندگان بسیار ضروری است.

کتاب حاضر پژوهشی است در آداب و رسوم منطقه ایل بختیاری چهار لنگ ساکن در منطقه پاچه لک یکی از بخش‌های شهرستان الیگودرز این پژوهش از بسیاری جهات با پژوهش‌های مشابه خود اختلاف دارد. حد و حدود جغرافیائی آن دقیقاً معلوم است. به نکات بسیار ریزی توجه شده که کم‌تر در پژوهش‌های دیگر دیده می‌شود. بعضی از آداب و رسوم یا پیشه‌ها که مهم هستند با ذکر تمام جزئیات آورده شده است: مراسم اعیاد، جشن‌ها، مراسم عزاداری، اسامی مختلف افراد، اسامی حیوانات در سنین و مراحل مختلف نام گیاهان و اسامی تمام خوردنی‌ها با اینکه جزء آداب و رسوم نیستند برای اینکه چیزی از دانستیهای منطقه از قلم نیافتاده باشد آورده شده است.

اسامی کلیه موجودات منطقه اعم از پرنده یا چرنده، اهلی و وحشی با موضوع بندی و آوانگاری صحیح آمده است. قسم‌ها، نفرین‌ها، دعاها، ناسراها، بیماری‌ها، خوردنی‌ها، غذاها، میوه‌ها، گیاهان درختان، اوزان و مقادیر، خرافات و باورها، چیستان‌ها، اشعار مختلف عروسی، دوبیتی‌های عامیانه، لالائی‌ها، اشعار حماسی تا آنجا که مقدور بوده گردآوری و ضبط شده است.